

ביאורים

עדיין לא ביארנו מה נחשב לנס ומתי, לעומת זאת, עניין מסוים נחשב לטבע. יש שני מיני ניסים: על פי הטבע כמו קריעת ים סוף, ונגד הטבע כמו הברד והארבה במצרים. אותם ניסים שהטבע מאפשר היו יכולים להתרחש במקרה גם במקום או זמן אחר, אף שהסבירות לכך היא נמוכה יותר. מאחר ועולם ההלכה נקבע על פי מה שניכר לעיניים, ממילא חשוב להגדיר מהו טבע, ומתי הופכת מציאות טבעית לנס אותו מחדש הקב"ה.

ישנם שלושה קריטריונים שעל פיהם נחשיב עניין טבעי לנס:

הקריטריון הראשון הוא התזמון. מציאות חריגה אשר מתרחשת בדיוק בזמן שניבא הנביא - כמו שמואל שקורא לה' לתת קולות ומטר וכך קורה מיד - זו ראייה לכך שישנה יד מכוונת מלמעלה, והיא מחוללת את הפלאות כדברי אותו הנביא.

הקריטריון השני הוא ייחודיותו של המקרה. תופעה טבעית אשר בולטת בחריגותה מעידה בפנינו על נס, המורה על ה' מחוללו. על הארבה נאמר: "ולפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן", ודאי דבר כזה לא קבוע בחוקי הטבע אלא יד ה' חוללה אותו. גם בדבר נאמר: "וממקנה בני ישראל לא מת אחד". התייחדות של מקרה רק באומה מסוימת, רק במקום מסוים או רק במין מסוים מלמדת על ניסיות אותו העניין.

הקריטריון השלישי הוא המשכיות מצב מסוים, כמו הברכות והקללות. לטבע יש חוקים משלו ואמנם הם נתונים לשינוי, אבל כל שינוי מהטבע חוזר למצבו הרגיל אחר כך. דבר שקורה פעם או פעמיים מתפרש כעניין מקרי, אבל כשהוא נשנה פעמים רבות זו ראייה על היד המכוונת את אותו העניין. "אם תלכו עמי קרי" - כלומר שתחשבו שהעונשים הבאים עליכם הם מקרה, אזי "והלכתי עמכם בחמת קרי" - ה' ימשיך להעניש אתכם בעונשים, עד שתבינו שהעונש איננו מקרה אלא מכוון מידי ה'.

הרחבה

• ניסים נסתרים בתורה

האחד מהם בוא האפשר ההוא בעת מאמר הנביא בְּשׁוֹהֵ, הרמב"ן כותב שישנם ניסים שאינם יוצאים מגדר הטבע ולא ניכרים כל כך בתור נס, והם נקראים ניסים נסתרים. הניסים הללו לא נכתבו בתורה במפורש, אלא אם-כן יש נביא שהעיד עליהם מראש. בדבריו אלו הוא בא לדחות את דברי רבי אברהם אבן עזרא, שלא קיבל את דרשתם של חז"ל שיוכחד נולדה בין החומות בירידה למצרים [סוטה יב.], בטענה שאם-כן, היה על התורה לציין שהיא ילדה את משה בגיל מאה ושלושים, וזהו נס גדול יותר מהנס של הולדת יצחק לשרה בגיל תשעים שכן מוזכר בתורה.

הרמב"ן מבסס את דבריו על כך שהתורה מיוסדת על האמונה בניסים נסתרים. כוונתו היא שהשגחת ה' בתוך הטבע, וכל ענייני השקר והעונש, הם בעצם ניסים נסתרים. לכן אין ערך בהזכרת נס נסתר, כיוון שזה דבר כל כך ברור. רק אם הנביא יאמר מראש שיתרחש נס - אז יש ערך מוסף בהזכרת הנס הנסתר: "אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה, כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא כן מתחילה... יזכירם הכתוב, והנעשים מאלהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו בתורה או בנביאים... ולמה יזכירם הכתוב, כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם. ועם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג, שהרי יעודי התורה כולם אותות ומופתים..." [רמב"ן על התורה, בראשית מו, טו].

וממה שראוי שִׁנְבָאָרְהוּ הָנְה, ואף על פי שהוא עקר יותר נכבד מְכַנֵּת זֶה הַמְאָמֵר. הוא הניסים שהנפלאות פְּעָמִים יְהִי בְּעֵינָיִם הַנְּמוֹנִים בְּטָבַע, כְּהַתְּהַפֵּךְ הַמְטָה לְנַחֵשׁ וּשְׁקִיעַת הָאֶרֶץ בְּעֵדַת קִרְחַ וּבְקִיעַת הַיָּם. וּפְעָמִים יְהִי בְּעֵינָיִם הָאֲפְשָׁרִים בְּטָבַע, כְּבֹא הָאֶרֶבָה וְהַבְּרָד וְהַדָּבָר בְּמִצְרַיִם. כִּי מִדְרָךְ מִיָּנִי אֱלוֹ הַדְּבָרִים שִׁיֵּאָרְעוּ בְּמִקְצַת הָעֵתִים בְּמִקְצַת הַמְּקוֹמוֹת. וְכִמוֹ קְרִיעַת מִזְבַּח יִרְבְּעָם בְּמִאָמֵר אִישׁ הָאֱלֹהִים, "זֶה הַמּוֹפֵת אֲשֶׁר דָּבַר ה' הִנֵּה הַמִּזְבֵּחַ נִקְרַע" וְגו'. כִּי מִדְרָךְ הַבְּנִינִים שִׁיֵּבְקָעוּ, וְכֵל שֶׁכֵּן הַנְּבָנִים מִחֻדָּשׁ. וּכְרַדַּת הַמְטָר הַסּוֹחֵף בְּזִמְן הַקָּצִיר עַל יַד שְׁמוּאֵל. וְהַבְּרָכוֹת וְהַקְּלָלוֹת הַנִּזְכָּרוֹת בַּתּוֹרָה, כִּי כָל אַחַת מֵהֶן אֲפָשָׁר בְּכָל אֶרֶץ וּבְכָל זְמַן, וְהֵם כָּלֵם מִפֶּת הָאֲפָשָׁר כְּשִׁיִּסְתַּכַּל הָאָדָם בְּהֵם.

ואמנם יהיו העניינים האלו האפשריים מופתיים באחד משלשה התנאים או בכלם.

האחד מהם בוא האפשר ההוא בעת מאמר הנביא בְּשׁוֹהֵ, כמו שְׂבָא בְּשְׁמוּאֵל "אֶקְרָא אֶל ה' וַיִּתֵּן קוֹלוֹת" וגומר, "וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל ה' וַיִּתֵּן קוֹלוֹת וּמְטָר בַּיּוֹם הַהוּא". וְכִמוֹ שְׂבָא בְּאִישׁ הָאֱלֹהִים הֵבֵא מִיְהוּדָה "וְהַמִּזְבֵּחַ נִקְרַע וַיִּשְׁפַּךְ הַדָּשָׁן כְּמוֹפֵת אֲשֶׁר נָתַן אִישׁ הָאֱלֹהִים".

והתנאי השני זרות האפשר ההוא על כל אפשר מְמוֹנֵה, כמו שְׂבָא בְּאֶרְבָּה: "וּלְפָנָיו לֹא הָיָה כֵן אֶרֶבָה כְּמוֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יְהִי כֵן". וּבְבִרְדָּ אָמַר "אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמוֹהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם". וּבְדָבָר אָמַר "וּמִמְקַנְהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא מָת אֶחָד". כִּי הַתִּיַּחַד הָאֲפָשָׁר הַהוּא בְּאֶמְהָ נְרַמְזוֹ אֲלֵיהָ אוֹ בְּמִקּוֹם, אוֹ בְּמִין, נְרַמְזוֹ אֲלָיו מְזוֹרוֹת הָאֲפָשָׁר הַהוּא.

והתנאי השלישי המשוף האפשר ההוא המתחדש והתמדתו בְּבִרְכוֹת וְהַקְּלָלוֹת. כִּי אֱלוֹ הָיָה פְּעַם אוֹת אוֹ שְׁתִּים, לֹא הָיָה מוֹפֵת וְהָיָה נֶאֱמַר שֶׁהוּא בְּמִקְרָה. וְכִבְרָ בְּאֶר בַּתּוֹרָה וְאָמַר "אִם תִּלְכּוּ עִמִּי קְרִי", כְּלוֹמֵר שֶׁתְּשִׁימוּ מִה שִׁיְחוּל בְּכֶם מְאֹלוֹ הַמְּכּוֹת מְקָרָה לֹא שֶׁהֵם עֲנֹשׁ, אָמַר שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ יִתְמִיד בְּחֵרוֹן אִפּוֹ הַדָּבָר הַהוּא אֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם אוֹתוֹ מְקָרָה. אָמַר "וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקִרְי וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַמַּת קְרִי".

ביאורים

לפי החלוקה שעשינו מובן שנס על טבעי לא נמשך יותר מההכרח של פעולתו. טעם הדבר הוא כפי שביארנו שהמציאות הטבעית נוטה להישאר כמות שהיא, ואם נס משנה את הטבע בקביעות כבר לא נוכל לדעת מהי המציאות הטבעית ומה קרה על ידי הנס, ונמצא שהנס איבד את מטרותו. לכן השלמת נס הפיכת המטה לנחש היא דווקא בסיומו: "ויהי למטה בכפו", כי כאן הוברר שטבע המטה איננו להיות נחש. בניסים נוספים התורה מספרת שחזר הטבע לאיתנו: "ותכס עליהם הארץ" בעדת קורח, ובקריעת הים: "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו". כוחו של הנס העל-טבעי הוא דווקא בכך שיש לו התחלה וסיום, ואיננו מתמיד לעולם.

בניסים הטבעיים דווקא ההתמדה היא טובה, ככל שנס מתמיד יותר זמן הוא מהווה מופת יותר גדול על אמינות עניינו. אנחנו מאמינים בברכות ובקלות כמציאות ניסית דווקא מפני שמציאותם היא תמידית. וזו הוכחה לאמתת התורה והנביאים.

באותה מידה שהשכר ועונש מהווים מופת וראיה לתורה, אפשר היה לכתוב בתורה את תחיית המתים או עולם הבא, אלא שזה מגזרת חכמתו של הקב"ה, ואין לנו הבנה מדוע בחר ה' דווקא בדרך זו לתת לנו מופת על אמתת התורה.

בחתימת האיגרת הרמב"ם מתנצל על האריכות בדבריו כאן, שהרי אמרו: "לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה". בדרך כלל מספיק לכתוב דברים קצרים, והחכמים יבינו מעצמם את הכוונה - אבל ישנם מקרים החורגים מהכלל. הסיבות לאריכות כאן הן שתיים. האחת היא קהל היעד, והוא ההמון אשר לא תמיד מדקדק בדברים קצרים. והסיבה השנייה היא קיצור בלשון הרמב"ם בנוגע לתחיית המתים, שמחמתו נגרמה טעות בהבנה ובעקבותיו נכתבה איגרת זו, וכדי לתקן את הטעות היה צורך להאריך כאן.

הרחבות

• חיבור המצוות לכללות התורה

צו לצו קו לקו. הרב קוק מסביר את הפסוק הזה בדרך שונה מהרמב"ם, ומבאר שיש כאן טענה כלפני עם ישראל. המצב הרצוי הוא שהתורה תהיה נלמדת ומוכרת בתור דבר אחד גדול ומקיף כול, שמתפרט להרבה מעשים ודינים. אך עם ישראל לומד את התורה בתור הרבה פרטים שונים, שכל אחד עומד בפני עצמו - כמו ציונים וחוקים שונים שכל אחד נבדל מחברו. הרב קוק מוסיף שאם עם ישראל יזכה להגיע למדרגה זו של הסתכלות ולימוד התורה בתור דבר אחדותי עליון שכולל כל - אזי עשיית המעשים תהפך להיות דבר טבעי לנפש האדם ותבוא ממילא מתוך אהבת הבורא: "עיקר הידיעה (- של התורה) היא שתהיה כללות התורה דבקה בלב בחוזק והכרה ברורה כל כך עד שמכוח השפעת הכלל יושפע כח הזהירות הפרטי לכל מצות ודקדוקי תורה. ואז דומה הדבר לכוח חיים הנובע מן הלב ומתפשט על האיברים כולם. מה שאין כן מבלעדי הידיעה האמתית הכללית, הרי כל דבר מן התורה הוא ענין מיוחד בפני עצמו, וזה מטיל שבוש ביסוד הכרת התורה, ומונע מעבודת אהבה ונדבה, 'והיה להם דבר ה' צו לצו קו לקו' [ישעיה כח, ג]. כי צריך שיהיו דברי תורה ניכרים לחוקה אחת ומצוה אחת" [אורות התורה ג, ג]. (בצורה דומה כותב הרב קוק בפנקס יג אות ט).

המופת הטבעי - כוחו בארעיותו

ואחר שהתבאר זה, דע שהמופת בענינים הנמנעים בטבע לא יתאחר כלל ולא יאריך, ולא ישאר על ענינו. שאלו התמיד כפי, היה מדריו לספק במופת. שאלו נשאר המטה נחש, היו מספקין היותו נחש מתחלתו. ומפני זה היה שלמות המופת בשובו מטה: "ויהי למטה בכפו". וכן אלו שקעה הארץ בעדת קרח והיתה נשארת שקועה לעולם, היה המופת חסר, ואלם שלמותו היה בשוב הארץ לענינה: "ותכס עליהם הארץ". וכן "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו".

ומפני זה העקר אשר הערותיו עליו, אברח מאמונת התמדת ענין יוצא חוץ לטבע כמו שבארנו בזה המאמר.

המופת האפשרי - כוחו בהתמדתו

ואמנם המופת אשר בענינים האפשריים, הוא כל אשר יתמיד ויאריך יותר ראוי להיותו מופת, ומפני זה נאמין התמדת הברכות והקלות, הברכות עם העבודה והקלות עם המרי לעולם בזאת האמה ובזה שבו אות ומופת.

ושאלת השואל, למה הושם להם זה המופת, ולא הושם להם התכלית מופת, רצוני לומר תחית המתים והגמול והעניש אחר המוות לנפש ולגוף, הוא פשאלת שואל למה הושם ממופת שיליח ה' שום המטה נחש, ולא היה שוב האבן ארי? וזה פלו נתלה בגזרת חכמה לא נדע ממנה אפלו דבר קטן. וכל שכן שאנחנו כבר זכרנו אופני החכמה בו, ואולי יש שם דרך או דרכים רבים אחרים חייבה אותה חכמתו יתברך ואנחנו לא נדעם.

ואין ראוי לאחד מאנשי החכמה שיידקדק עלינו מה שבא בזה המאמר מקפול הענין האחד הרבה ולא מן ההארכה בבאור מה שלא תוסיף בו ההארכה באור. כי זה המאמר אמנם חברתיו להמון, אשר ספק עליהם מדברינו מה שהוא מבאר, ולמי שידקדק מעוט ההארכה בתחית המתים.

אמנם השלמים בחקמות, הרמיזה תספיק להם, ואינם צריכים לא לכפל ולא להאריך בפרוש, רק אל ראשי הפרקים, כמו שעשינו באלה הענינים העמקים כלם בספר "מורה הנבוכים" חבורנו.

כמו שלמדנו רבותינו זכרונם לברכה: "אמר לו פרשהו, אמר לו אין מפרשים לחכם. אמר לו שנה, אמר לו אין שונים לחכם".

הנה כבר התבאר לך שהדבור עם השלמים לא יצטרך לכפל ולא לפרש: "תן לחכם ויחכם עוד". אמנם ההמון צריכים לשני הענינים יחד: "צו לצו קו לקו", ועם כל זה יבינו מעט: "זעיר שם זעיר שם". ואמנם ראוי לדבר אל כל כח כפי מה שסובלת. והשם יתעלה ישיירנו במאמר ובמעשה, נצילנו מן החטא והשגיאות למען חסדו.

**לעילוי נשמת מורי שלום בן חיים ע"ה וסעידה בת יפת ע"ה
להצלחת שלומציון בת רחל מלכה הי"ו**

יאריך - ימשך זמן רב. **מדריו לספק -** מביא לידי ספק. **בח -** קבוצת אנשים. **שסובלת -** שמסוגלת להבין.

איה מקום כבודו

"תגיד לי, איפה בדיוק ה' נמצא?" "מה זאת אומרת איפה? בשמים".
"כן. אבל איפה בשמים, מעל השמש?" "אהה... נראה לי שכן..."

הרבה ימים עברו עלינו מאז ימי גן לאה. אבל מה התקדם אצלנו, ביחס לאמונה בה', בזמן שחלף מאז? האם בסתר הלב ה' נשאר בשבילנו סבא עם זקן לבן ששט לו על ענף? ואם לא, אז מה כן? ובקיצור: במה בדיוק אנחנו מאמינים ומה זה אומר לנו? את הנושא הזה ננסה לברר בשבוע הקרוב.

קודם כל חשוב לזכור מה מחפשים: הדבר הראשון שצריך להיזהר מלטעות בו, כשאנחנו מחפשים את ה' ורוצים להיפגש עמו, הוא שאנו מחפשים אותו ממש, אנחנו כאילו רוצים לראות מי הוא ה'. כאן אנחנו נופלים שוב בפח של הילדים. **זוהי שאיפה ילדותית 'לתפוס' את אלוקים**, שהרי אין המחשבה יכולה לתפוס בו, אמרו לנו חז"ל. אין לנו שום השגה במהות האלוהית, איננו יודעים מהי וגם אי אפשר לדעת, שהרי איך יתפוס האדם, הסובייקט המצומצם, קרוץ החומר, את האינסוף המוחלט? אנו יכולים לדבר רק על **הגילוי האלוהי**, לא על עצם הדבר. כך, כאשר אנחנו מתייחסים לה' אנו מדברים על איך שה' מתגלה לעינינו. בתפיסתנו האישית. אך מובן שאיננו מתיימרים להגדיר חס וחלילה את ה'.

אז איך בכל זאת אנחנו נפגשים עם ה'?

ה' מתגלה אלינו קודם כל **דרך העולם**. דרך כל צמח ופרח, דרך השמים, הארץ וכל צבאם. **דרך עמים ותרבויות, צבעים, טעמים וריחות**. כל אלה הנם גילויים אלוהיים שעוזרים לנו לגשש אחרי האחדות האלוהית שמסתתרת בעולם. הרי **עולם מלשון העלם**, ה' העלים וצמצם את עצמו בעולם כדי שנגלה אותו ואת רצונו, דרך הופעותיו השונות. ה' מתגלה אלינו **גם בנשמה שלנו** ובכל כוחות החיים הנגלים לעינינו.

שיא ההתגלות האלוהית בעולם הוא התורה. בתורה מתגלים המוסר, הצדק, היושר והאמת האלוהיים. גם בנו, עם ישראל, חקק ה' את תורתו, בנשמתנו. יש בנו התאמה לרצון ה' שמתגלה בתורה.

איננו יכולים לדעת את מהותו של הקב"ה, אך אנו יכולים להיפגש עם **התגלותו**: עם מעשיו כאן, בעולם הזה. מן המעשים הכלליים בבריאה ועד לגילוי רצונו ממש בתורתנו הקדושה. מתוך מעשיו, שבהם בחר ה' להתגלות, נלמד את רצונו.

האמונות והדעות

עידן חדש נפתח בתולדות ישראל עם הופעתו של רבנו סעדיה גאון. רס"ג חי בסוף תקופת הגאונים, לפני כ- 1100 שנה, במצרים. עוד בהיותו נער עסק בכל תחומי התורה, והחל לחבר פיוטים ושירים. התעלותו בתורה העמידה אותו בכותל המזרח של גדולי ישראל באותה התקופה, והיה זה מתבקש שימונה לראש ישיבת סורא, מהישיבות הגדולות והמשפיעות באותה התקופה. מינויו לראש הישיבה הרים את קרנה, והמוני תלמידים החלו לנהור אליה וללמוד תורה מפיו. רס"ג היה איש אשכולות, והוא היה החלוץ בתחומים רבים בתורה. הוא היה הראשון שחיבר פירוש לתנ"ך, ספרי דקדוק, ספרי הלכה רבים, סידור תפילה (רב עמרם גאון קדמו בהוצאת הסידור), פירוש לספר היצירה הקבלי ועוד. נראה שאין תחום שלא עסק בו והתווה בו דרך לבאים אחריו.

הספר שלפנינו, **האמונות והדעות**, הוא אחד מיצירות המופת של רב סעדיה גאון. ספר זה, אשר מקיף ומברר את יסודות אמונת ישראל, הוא ספר הבירור האמוני הראשון שנכתב בישראל. יסודות אמוניים רבים ניסח רס"ג, כמו התשובה לשאלת הידיעה והבחירה, או בירור מטרת בריאת העולם והאדם, והם עומדים במרכז השיח האמוני עד היום.

החידוש המרכזי בספר הוא עצם חובת הבירור והלימוד בענייני אמונה. רס"ג לא הסתפק באמונה המסורתית העוברת מאב לבן, אלא ראה כחובה תורנית על כל אדם מישראל לברר ולבסס את יסודות האמונה היהודית על לבו ושכלו.

רס"ג גם ראה את עוני עמו ואת הדעות הזרות השונות המתהלכות בקרב ישראל. באותם ימים עם ישראל התמודד מול תפיסות מוסלמיות, נוצריות ותפיסות אחרות של עבודה זרה - מבחוח, ומול תפיסות של היהודים הקראים - מבפנים. תשובות מסודרות וניצחות כנגדם הכניס רבנו בספר זה, וכך הרים את קרנה של האומה.

בחוברת זו לא נוכל להקיף את מאמרי הספר כולו. מתוך עשרת המאמרים בחרנו כחמישה חלקים מרכזיים שבהם מתבלטת במיוחד שיטתו של המחבר ויש בהם כדי ללמד על כלל מגמת הספר. אנו תקווה שלימוד חלקים אלה יעורר את הרצון ללימוד הספר כולו.

מאמרי הספר הנלמדים במהדורה זו:

הקדמת הספר (עמ' 7) - בירור מהם הדברים שגורמים לאדם לטעות ביסודות האמונה, ומהם עמודי היסוד שעל גביהם האמונה מתבססת.

מאמר שלישי (עמ' 43) - בירור מטרת המצוות, והוכחת אמיתת התורה.

מאמר רביעי (עמ' 87) - הצבת האדם כמטרת הבריאה, ומהותה של הבחירה החופשית.

מאמר חמישי (עמ' 109) - בירור הזכויות והחובות של האדם, וסוגי האנשים הקיימים בעולם לפי יחסם לעבודת ה'.

מאמר שביעי (עמ' 141) - בירור אמיתת תחיית המתים, זמנה ומהלכה.

מאמר תשיעי (עמ' 165) - בירור השכר והעונש בעולם הבא.

משיבים את האמונה אל הלב כולנו מצטרפים ללימוד יומי באמונה כדי להקיף

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות

כדי לדעת

לימוד קבוע, שיטתי ומגוון שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל

כדי להתחבר

לבורא עולם

מה המטרה? להקיף ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בנושאי אמונה, ולבנות בתוכנו עולם אמוני עשיר ומסודר.

מתי מסיימים? המחזור הראשון יימשך עד לסוף שנת תשע"ו.

כמה זמן לומדים? מספר דקות מדי יום.

איך לומדים? < מהבסיס: חומרי הלימוד יופצו בחוברות ובמייל.

< להבין: ביאורים להרחבה ולהעמקה.

< יחד: שיעורי אמונה בפריסה ארצית.

תוכנית השנה הרביעית

כסלו-שבט: אגרות הרמב"ם

אדר א'-ניסן: האמונות והדעות לרס"ג

אייר-תמוז: גבורות ה' למהר"ל

אב-אלול: הרב קוק

תשרי-חשוון: אחרוני דורנו

**לצפייה בלימוד באינטרנט או לקבלת הלימוד במייל
היכנסו עכשיו לאתר ישיבה או מכון מאיר:**

www.yeshiva.org.il

www.meirtv.co.il

ביאורים

1-א- פתיחת הספר

רבנו פותח בדברי שבח לקדוש ברוך הוא. אין דבר בעולם שהוא אמת מוחלטת חוץ מאשר הקדוש ברוך הוא בעצמו, אולם בטובו הגדול הוא נתן לנו, בני האדם, יכולת לדעת על ידי השכל מהי האמת ומהו השקר. על ידו יכולים בני האדם להבחין בין חושיהם השונים ולהגיע לידיעות אמיתיות על העולם, ואז נעלמים כל הספקות והשאלות על הקורה בעולם. בתשובה לשאלה מה הפסיד האדם הראשון לאחר שאכל מעץ הדעת, שהרי נראה שהוא הרוויח מן החטא את ידיעת הטוב והרע, כותב הרמב"ם (מורה נבוכים חלק א פרק ב) ובעקבותיו גם אחרים, שלפני החטא ידע האדם הראשון להבחין בין האמת והשקר ולא היו לו ספקות כמו שיש לנו, ולאחר החטא נכנס בו יצר הרע נעלמה ממנו יכולת הידיעה של האמת האבסולוטית ומונחי האמת והשקר שלו נהיו מונחים יחסיים. רבי חיים מוולוז'ין (נפש החיים שער א פרק ו) מסביר שלפני החטא היצר הרע היה מחוץ לאדם, וזה היה הנחש, אולם לאחר החטא יצר הרע נכנס לתוך האדם.

2-ב- גורמי הספקות והטעויות

תחילה מעוניין רבנו למנות את גורמי הספקות והטעויות המצויים בקרב בני האדם, כדי להסביר מדוע אנשים לא רואים את האמת וטועים אחר הבלים, ובגלל הטעויות הללו הם טועים בשאלות הבסיסיות של החיים ומנווטים את חייהם על פי מסקנותיהם המוטעות. על כן ברצונו ללמד איך אפשר להימנע מאותן הטעויות וכך יגיעו בני האדם אל האמת שאותה הם חפשו תמיד, כפי שבקש דוד המלך (תהלים קיט, יח): "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך". רבנו בפירושו לתהלים שם מסביר פסוק זה כך: "הסר את מסך הסכלות והטמטום מעל עיני ליבי ובכך אוכל להגיע אל האמת".

3 ספר זה יהיה כתוב בשפה פשוטה על מנת לקרב את הדברים אל אנשים רגילים, והוא יעסוק בכללים ולא בפרטים, כדי שהלומד יגיע אל הצדק והאמת, ולאחר שהדברים יהיו פשוטים וקרובים יתקיים הפסוק (משלי ב, ט): "אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב".

4 טעויותיהם של בני האדם נובעות משתי בעיות: א. האדם אינו יודע מה הוא מחפש. ב. אפילו כאשר הוא יודע מה הוא מחפש, אם הוא מתעצל בחקירת הדבר, הוא לא מגיע לתכלית החקירה ובא לכדי טעות. למשל, המחפש אדם ששמו ראובן, יכול לטעות בזיהוי שלו בשני אופנים: א. כאשר הוא אינו מכיר את ראובן, מבחינתו כל אדם יכול להיות ראובן, וגם אם ראובן יהיה לפניו מן הסתם הוא לא יזהה אותו. ב. כאשר המחפש מכיר את ראובן אך הוא מזלזל בחיפוש אחריו, הוא לא יגיע אליו אף פעם.

5 גם אדם החוקר בדברים שכליים יכול לטעות בשני האופנים לעיל: א. כאשר האדם אינו יודע את דרכי ההוכחה, הוא מחליט שדבר שקרי הוא הוכחה טובה, ואת ההוכחה האמיתית הוא שולל וחושב שאינה אלא שקר. ב. כאשר אדם יודע איך להוכיח כראוי ואיזה הוכחות הן הוכחות טובות, אך מזלזל בעניין ומפסיק לחקור באמצע החקירה, הוא מגיע למסקנה מוטעית וחושב שמיצה את החקירה עד תום.

6 כל שכן כאשר שתי הלקויות הללו משולבות באדם אחד - הוא אינו בקי במלאכת העיון, ובנוסף לכך הוא גם מפסיק את העיון באמצע ואינו ממצה את בירור השאלה בכל כוחותיו, פשוט שהוא יתיימש מן הבירור ויהיה רחוק מלהשיג את מבוקשו. על אדם הלוקה בלקות הראשונה - שאינו יודע איך לחקור, אמר נחמיה (י, כט): "כל יודע מבין" ואילו אדם שאינו יודע - אינו מבין, ועל אדם שאינו יודע לחקור וגם מתעצל בחקירתו נאמר בספר תהלים (פב, ה): "לא ידעו ולא יבינו". הטעויות מתגברות כאשר בנוסף לשתי הלקויות האדם אינו יודע מה הוא מבקש, ואז אפילו אם במקרה תגיע לידו התשובה, הוא לא ישים לב ולא ידע שזו התשובה שהוא מחפש. אם כן יש שלושה סוגי דברים המביאים את האדם לכלל טעות: א. אי ידיעת דרכי ההוכחה. ב. זלזול בחקירה. ג. אי ידיעת המבקש את מבוקשו.

**לרפואת מרדכי בן ישראל הי"ו
לזכות יונה טובה בת יוסף מנחם הי"ו**

הקדמה

1-א- אָמַר יְהוָה בְּן שְׂאוּל¹, פָּתַח מִחֲבָרוֹ וְאָמַר: בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לוֹ יְאוֹת פְּתִיחַת הַסֵּפֶר עֵין הָאֱמֶת הַבְּרוּרָה, הַמְאֲמֶת² לַמְדַבְרִים³ מְצִיאֹת נִפְשׁוֹתֵם אֶמֶת בְּרוּרָה, וּמְצָאוּ בָהּ⁴ מוֹחֲשִׂיהֶם מְצִיאָה בְרוּרָה, וְיָדְעוּ בָהּ יְדִיעוֹתֵם יְדִיעַת צְדָקָה, נִסְתַּלְקוּ בָהּ מֵעֲלֵיהֶם הַשְּׁבוּשִׁים, וְסָרוּ עִמָּה הַסִּפְקוֹת, וְנִצְלְלוּ לָהֶם הָרְאִיּוֹת, וְהִזְדַּכּוּ לָהֶם הַמוֹפְתִים⁵, וְיִשְׁתַּבַּח עַל כָּל סִפּוֹר נִעְלָה לַתְּהֵלָה.

2-ב- וְאַחַר מָה שִׁפְתֵּינָנוּ בּוֹ מִתְהַלֵּל אֱלֹהֵינוּ וְשָׁבַחוּ בְמֵאֲמָר קֶצֶר, אֲנִי מְקַדִּים לַסֵּפֶר הַזֶּה אֲשֶׁר כּוֹנְנִי לְחֲבָרוֹ, הוֹדַעַת סִבַּת נְפִילַת הַסִּפְקוֹת לְבִנֵי אָדָם בְּדְרוּשֵׁיהֶם⁶ וְאוֹפְנֵי הַסֵּרְתָם, עַד שֶׁתִּשְׁלַם הַגְּעֵתָם אֶל הַדְּרוּשׁ וְיִשְׁלַט קֶצֶתָם עַל קֶצֶתָם⁷, עַד אֲשֶׁר קִיְמוּ אוֹתוֹ אֶמֶתוֹת כְּפִי מִחֲשַׁבְתָּם וּסְבָרְתָם. וּבֵאלֹהִים אֶעֱזֹר לְגִלּוֹתָם מֵעַלֵי עַד אֲשֶׁר יִשְׁלַם לִי מָה שֶׁאֲגִיעַ בּוֹ אֶל עֲבוֹדָתוֹ, כְּאֲשֶׁר שָׂאֵל אוֹתוֹ חֲסִיד⁸ בְּאֲמָרוֹ (תהלים קיט, יח): גַּל עֵינַי וְאֲבִיטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרָתְךָ.

3 יְרוֹצְנֵי לְשׁוֹם אֵת זֶה עִם דְּבָרֵי הַסֵּפֶר כְּלוֹ מֵאֲמָר קְרוֹב⁹ וְלֹא רְחוֹק, מִהַדְּבָרִים הַקְּלִים וְלֹא הַקְּשִׁים, מִשְׁרָשֵׁי הָרְאִיּוֹת וְהַטַּעַם וְלֹא מִסַּעְפוֹתֵם, לְבַעֲבוֹר יִקְרַב דְּרָכּוֹ וְיִקַּל טַרְחוֹ וְיִישֵׁר לְמוֹדוֹ וְיִגִּיעַ בּוֹ מִבְּקִשׁוֹ אֶל הַצְּדָק וְהָאֱמֶת, כְּמוֹ שֶׁאֲמַר הַחֶכֶם עַל הַחֶכְמָה כְּשֶׁהִיא קְרוֹבָה (משלי ב, ט): אֲזַ תְּבִין צְדָק וּמִשְׁפָּט וּמִיִּשְׁרִים כָּל מַעְגַּל טוֹב.

4 וְאוֹדִיעַ תְּחִלָּה סִבַּת נְפִילַת הַסִּפְקוֹת לְבִנֵי אָדָם. וְאֲמַר כִּי הַמְשַׁכְּלוֹת מִפְּנֵי שְׁהִיּוֹ יִסּוּדוֹתֵם מוֹשְׁמִים עַל הַמוֹחֲשִׁים¹⁰, וְהִיוּ הַדְּבָרִים הַמְשַׁגְּיִים בְּחוּשׁ נוֹפְלִים¹¹ בְּהֶם הַסִּפְקוֹת בְּאֶחָד מִשְׁנֵי סְבוּת; וְזֶה אִם מִפְּנֵי קֶצֶר יְדִיעַת¹² הַדְּרוּשׁ בְּדְרוּשׁוֹ, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְקַל עַל עֲצָמוֹ וּמְנִיחַ הָעֵיּוֹן וְהַהֲשַׁתְּפָלוּת, כְּאֲדָם שֶׁמְבַקֵּשׁ אֶת רְאוּבֵן, וְנִסְתַּפֵּק לוֹ בְּאֶחָד מִשְׁנֵי דְבָרִים, אִם בְּעִבוֹר שְׂאִין יוֹדַע אוֹתוֹ, וְאִפְשָׁר שִׁיְהִי לְפָנָיו וְלֹא יִפְרָנּוּ אוֹ שִׁיְהִי זוֹלָתוֹ וְיִחַשֵׁב שֶׁהוּא הוּא, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְקַל עַל עֲצָמוֹ וּמְבַקֵּשׁ אוֹתוֹ בְּקִלּוֹת וְרַפְּיוֹן לֵב. יִבְעִיבוֹר זֶה לֹא יִתְבָּרַר לוֹ גַּם כִּן הַדְּבָרִים הַמְשַׁכְּלִים, יִפֵּל בְּהֶם הַסֵּפֶק לְאֶחָד מִשְׁנֵי סְבוּת הָאֵל. אִם¹³ מִפְּנֵי שֶׁמְבַקֵּשׁ הַמַּדְעַת הַשְּׁכִלִי אֵינוֹ יוֹדַע אוֹפְנֵי הָרְאִיּוֹת, וּמִשִּׁים הָרְאִיָּה לֹא רְאִיָּה¹⁴, וּמִשִּׁים גַּם כִּן מָה שֶׁאֵינָנָה רְאִיָּה רְאִיָּה. אוֹ שֶׁהוּא יוֹדַע דֶּרֶךְ הָעֵיּוֹן, אֲךָ הוּא מְקַל עַל עֲצָמוֹ וּמְמַהֵר לְגַזֵּר עַל הַדְּעוּע¹⁵ קִדְּם הַשְּׁלֵמַת מְלֵאכַת הָעֵיּוֹן בּוֹ. וְכָל שֶׁכֵּן אִם יִתְקַבְּצוּ בְּאֶדָם שְׁנֵי הַדְּבָרִים יַחַד, רְצוֹנֵי לִזְמַר שֶׁלֹּא יְהִי בְקִי בְּמִלְאֶכַת הָעֵיּוֹן וְעַם זֶה אֵינָנוּ מִמְתִּין עַד שִׁישְׁלִים מָה שֶׁהוּא נוֹדַע מִמֶּנָּה כְּמִשְׁפָּט, וְיִהְיֶה רְחוֹק מִבְּקִשְׁתּוֹ אֲזַ בְּעֵנֵין יֹאשׁ¹⁶. וְאֲמַר הַחֶכֶם בְּרָאשׁוֹנִים¹⁷ מִן הַנְּזַכְרִים (נחמיה י, כט): יוֹדַע מְבִיִן¹⁸, וּבְאֲחֵרוֹנִים מֵהֶם (תהלים פב, ה): לֹא יָדְעוּ וְלֹא יִבְיִנוּ.

יְהוָה בְּן שְׂאוּל - הוא המתרגם של ספרנו מערבית ללשון הקודש. **המאמנת וכו'** - הנותן לבני אדם את השכל, ובעזרתו יש ביכולתם להשיג האמת. **למדבירים** - לבני אדם (האדם נקרא "מדבר" בלשון הקדמונים בגלל מעלתו השכלית, שניכרת בעיקר בדבור). **בה** - בנפש. **והודנו להם המופתים** - התבררו ההוכחות. **בדרושיהם** - בנושאים הנדרשים והנצרכים לידיעתם. **וישלט קצתם על קצתם** - יכריע בשכלו כצד מסוים ולא כצד שכנגדו. **שאל אותו חסיד** - ביקש דוד המלך. **מאמר קרוב** - בדרך פשוטה וברורה. **מושמים על המוחשים** - מבוססים על הכרת המציאות כפי שנקלטת באמצעות החושים. **נופלים** - חלים. **קצר ידיעת וכו'** - חוסר ידיעה כיצד לברר את העניין. **מקל על עצמו** - מתרפה. **האל** - האלו. **אם** - או. **הראייה לא ראייה** - חושב על הוכחה נכונה שהיא אינה נכונה. **למד על הידוע** - להסיק מסקנות. **בענין יאוש** - באופן שיש להתיימש מיכולתו לכוון לאמת. **בראשונים** - אותם שאין ביכולתם להבין (הסיבה הראשונה לטעות). **יודע מבין** - מכאן למדנו שהידיעה היא תוצאת התבונה.

ביאורים

מהדורת אור עציון

⁷ בכדי להבין את העניין מביא רבנו משל - מוכר בחנות חייב לדעת כמה דברים בסיסיים על מנת שלא ירמו אותו - א. מלאכת השקילה - איך משתמשים במשקולת. ב. צורת המאזניים והמשקולת. ג. כמה דינרים הקונה חייב לו. אם אדם אינו יודע את כל הנתונים הללו, גם אם הקונה יבא וישלם לו את כל החוב, הוא יחשוב שהקונה הונה אותו ולא שילם לו את כל התשלום. גם הקונה צריך לדעת כמה המוכר צריך להחזיר לו, כדי שאם המוכר יחזיר לו פחות, הוא ידע שהמוכר רימה אותו.

⁸ אותה בעיה קיימת גם אצל אדם הרוצה לשקול לעצמו דבר כל שהוא, אם הוא אינו מכיר את כלי השקילה ולא את הכמות שצריך לשקול - פשוט שהוא יטעה כל הזמן בשקילה, ואם אחר כך הוא ירצה למכור לאחרים את הסחורה שלו הוא יפסיד הרבה כסף. כך גם אדם הרוצה לעיין בדברים מורכבים, הוא צריך להיות רציני ולדעת מה בדיוק הוא רוצה לחקור ולא לעצור באמצע החקירה ולחשוב שהיא הסתיימה.

⁹ רבנו מביא משל נוסף - אדם המחליף מטבעות, ואינו בקי במלאכה זו - הוא אינו יודע את שער החליפין, ולא את המטבעות השונים שיש בשוק, ברור שהוא יטעה הרבה פעמים ויקח פחות כסף ממה שהיה צריך לקבל. כך יקרה גם לאדם המכיר את מלאכת החליפין אך הוא לא מרוכז ומזלזל בהחלפת הכספים - הוא לא ישים לב לסוגי המטבעות ויכול להיות שיתנו לו מטבעות מזויפים או מטבעות שפג תקפם.

¹⁰ ההשוואה בין אמירת דברים נכונים להעברת כסף מאדם לחברו מופיעה בתנ"ך - "כסף רשע לשון צדיק, לב רשע כמעט" (משלי י, כ). רבנו שם מפרש את הפסוק: "הצדיק - ליבו בטוח בדבריו שהם מדויקים ככסף צרוף, שנאמר: 'אמרות ה' אמרות צרופות', ואף כמזוקק ביותר ככתוב: 'צרופה אמרתך מאוד', אבל אצל הרשע ליבו קטן מפני שהוא יודע מצבו שהוא מועל ועושק". שלמה המלך דימה אנשים שאינם מבינים מספיק בחליפין או אנשים המחליפים כסף בפזיזות לרשעים, מפני שהם משנים הרבה פעמים את האמת, ככתוב: "לב רשעים כמעט", ואילו את האנשים הבקיאים במקצועם וחוקרים דברים עד הסוף דימה לצדיקים, מפני שהם עושים דברים על פי שקול דעת וסבלנות, ככתוב: "כסף נבחר לשון צדיק".

¹¹ החכמים משתבחים בזה שאין להם ספקות ושאלות בגלל שהם מכירים את המלאכה בה הם עוסקים ויש להם סבלנות בחקירתם, וכמו שכתוב באיוב (לב, יא): "הן הוחלתי לדברייכם, אִזַּן עד תבונותיכם, עד תחקרון מלין" - אליהוא משתבח בכך שהוא שמע את הדברים עד הסוף והגיב עליהם רק לאחר שהבין אותם כראוי. וכן ביקש דוד מה' להגיע אל האמת ואמר (תהלים קיט, מג): "ואל תצל מפני דבר אמת עד מאוד".

לב הדברים

המשלים שמביא רס"ג כדי להסביר על חשיבות חקירת האמת עוסקים בכסף, ולא בכדי. הכסף מבטא את כוחו של האדם לפעול בעולם - 'בעל המאה הוא בעל הדעה'. חקירת האמת הינה אבן יסוד בחיי האדם. כאשר אדם לא מסוגל להבחין בין טעות לבין דבר נכון, הוא אינו מסוגל להתנהל. הוא לא יודע לאן לצעוד, כיצד לנתב את חייו. ממילא - אין בכוחו להשפיע ולקדם, ליצור ולעשות. האדם הוא יצור רב-עצמה, בעל כוחות רבים, אך בלא כוח האמת שבו - לא יצאו הכוחות אל הפועל אלא יתמססו בפעולות חסרות תועלת.

גם בעולם הרוחני האמת היא זו המובילה לצדק. בירור האמונה, החקירה השכלית וחשיפת האמיתות מפתחים את האמונה הטבועה בלב. אותה אמונה ילדותית שעמה נולדנו, מתפתחת ומתעצמת - ויוצאת לפועל. כאשר אדם מתעצל מלחקור ולפתח אמונה זו, הוא נקרא רשע. הוא חומס את האמת, האמונה נשארת כמוסה וחייו אינם ממצים את ייעודם.

כדי להגיע לאמת נדרש עמל רב, כפי שנראה גם בהמשך. גם הצדיקים הגדולים לא נולדו צדיקים ומכירי אמת. הם עמלו ופיתחו את האמונה שבהם, ומכוח אהבת האמת העזה שהייתה בקרבם וממסירות נפשם כדי להגיע לדברי צדק - זכו למעלתם.

לעילוי נשמת לאה גליק בת אברהם ז"ל

וְכָל שֶׁכֶּן אִם יִצְטָרֵף אֶל שְׁנֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דְּבַר שְׁלִישִׁי, וְהוּא שִׁיחָהּ הַמְּבַקֵּשׁ לֹא יִדַּע מֵה יִבְקֶשׁ, כִּי אִזּוּ יִהְיֶה יוֹתֵר רְחוּק מִן הַדְּבַר, עַד שִׁיחָהּ לוֹ הָאֱמֶת אוּ יִמְצָאוּהוּ וְלֹא יִרְגִישׁ בּוֹ. וְהוּא כְּמִי שֶׁאֵינוֹ בְּקִי בְּמִלְאֶכֶת הַמְּשַׁקֵּל וְלֹא דְמוּת הַמְּאִזְנִים וְהַאֲבָנִים, וְלֹא כְּמֵה זֹנִזִים יֵשׁ לוֹ אֲצֵל הַמְּחַיֵּב לוֹ אֶפְלוּ הִיָּה הַמְּחַיֵּב לוֹ פּוֹרְעוֹ מִשְׁלָם, לֹא הִיָּה מִתְּבַרֵר לוֹ שֶׁפָּרְעוּ מֵה שִׁיחָהּ חַיֵּב לוֹ, וְאִם יִקַּח מִמֶּנּוּ פְּחוֹת מִמֶּה שֶׁהוּא חַיֵּב לוֹ, הוּא חוֹשֵׁב שֶׁהוֹנָה אוֹתוֹ.⁸ וְכִמּוֹ שִׁיחָהּ זֶה הֶעֱנִין בְּשָׁנִים הַתּוֹבֵעַ אֶחָד מֵהֶם אֶת חֲבֵרוֹ, כֵּן עֲנִין הַדּוֹרֵשׁ לְשַׁקֵּל לְעֲצָמוֹ וְאִינּוֹ יוֹדֵעַ כְּלֵי הַשְּׁקִילָה וְלֹא הַכְּמוֹת הַשְּׁקוּלָה. וְיִמְשְׁלוּ עוֹד בְּמִי שֶׁהוּא מְקַבֵּל מִמּוֹן לְעֲצָמוֹ אוּ לְזוּלָתוֹ בְּרִצּוֹי⁹ עֲצָמוֹ, וְהוּא אֵינוֹ בְּקִי בְּמִלְאֶכֶת הַרְצוֹי, וְיִקַּח פְּעֻמִּים רְבוֹת הַפְּעוּת הַרְעוּת וְיִנַּיֵּחַ הַטּוֹבוֹת. וְכֵן אִם יִהְיֶה בְּקִי בְּמִלְאֶכֶה אִם לֹא יִסְתַּכֵּל בְּטוֹב.¹⁰ וְיִכְבֵּר דְּמָה הַכְּתוּב רִצּוֹי דְּבָרֵי הַצֶּדֶק בְּרִצּוֹי הַמְּמוֹן בְּאֲמָרוֹ (משלי י, ט): כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צְדִיק לֵב רְשָׁעִים כְּמַעֵט. וְשֵׁם אֲשֶׁר יִדְעֶתֶם בְּמִלְאֶכֶת הַרְצוֹי מְעֻטָּה אוּ סְבָלָם מְעֻטָּ רְשָׁעִים, מְפִנִי שֶׁהֵם חוֹמְסִים הָאֱמֶת, כְּאֲשֶׁר אָמַר (משלי ט, ט): לֵב רְשָׁעִים כְּמַעֵט. וְשֵׁם הַמְּרַצִּים צְדִיקִים בְּעָבוּר סְבָלָם וְיִדְעֶתֶם, בְּהַקְדָּמָתוֹ: כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צְדִיק. וְאִין הַחֲכָמִים מְשַׁבְּחִים וְהַסְּפָקוֹת מְסַתְּלָקוֹת מְעַלְיָהֶם, כִּי אִם בְּסִבָּלָם עַל יְדִיעַת תְּכֵלִית חֲלָקֵי הַמְּלַאכָּה¹¹ אַחַר יְדִיעַתָּה אוֹתָהּ, כְּמֹו שֶׁאָמַר הַחֲכָם (איוב לב, יא): הֵן הוֹחֵלְתִי לְדַבְּרֵיכֶם אִזַּן עַד תְּבוֹנָתֵיכֶם עַד תַּחְקֵרוֹן מְלִין, וְאָמַר [דָּוִד] הַצֶּדִיק הָאֲחֵר (תהלים קיט, מג): וְאֵל תַּצֵּל מִפִּי דְבַר אֱמֶת עַד מֵאֵד:

האנשים לא יודעים מה הם מחפשים

עד שִׁיחָהּ לוֹ - אף אם תזדמן לפניו. **משלם** - במלוא הסכום. **הוא** - המשלם. **ברצוי** - בחלפנות מטבעות. **נבחר** - מזוקק. **סבלם מעט** - אלה שהשקעתם בירור האמת מועטת. **סבלם** - השתדלותם ומאמציהם לביורור האמת. **תכלית חלקי המלאכה** - שלבי הביורור הנדרשים בשלמותם.

ביאורים

מהדורת אור עציון

¹² רבנו רואה לנכון להרחיב את הדיבור על נושא זה מפני שהוא רואה אנשים הנמצאים במצבים שונים: ישנם אנשים שהגיעו כבר אל האמת ואין להם ספקות ומשום כך הם מרגישים שהגיעו אל התכלית והשלמות הנפשית, כפי שאמר ירמיה הנביא (טו, טז): "נמצאו דבריך ואוכלם, ויהיו דבריך לי לששון ולשמחת ליב".

¹³ ישנם אחרים שהגיעו כבר אל האמת אך עדיין יש להם ספקות, ולכן הם זונחים את דעותיהם, ועליהם אמר הנביא הושע (ח, יב): "אכתב לו רבי תורת, כמו זר נחשבו", ופרוש הפסוק הוא (ע"פ הרד"ק ומצודת דוד) שה' שולח לישראל נביאים על מנת לכוון אותם, אך דברי הנביאים נראה לישראל כדברים זרים ועל כן הם לא מקיימים את שה' מצווה.

¹⁴ אנשים אחרים מאמינים שהשקר הוא האמת ולכן הם עוזבים את דרך האמת, ועליהם נאמר באיוב (טו, לא): "אל יאמינו בשו נתעה, כי שוא תהיה תמורתו". רבנו שם מפרש פסוק זה כך: "אין פירושו שוא ובטל לפי שהיא בלי א', אלא פירושו דבר הישר, נגור ממה שנאמר (משלי כו, ד): 'פן תשוה לו גם אתה', וכל חפצך לא ישו בה' (משלי ח, יא), ונאמר עוד: 'ואשת מדינים נשתוה' (משלי כז, טו), אמר כי התועה לא יאמין באמת ובישר, אלא יאמין בשוא ועושהו במקום האמת ומקבלו, ולפיכך נכתב בשו בלי א'".

¹⁵ ויש כאלה שאין להם דרך מסוימת, אלא הולכים בדרך אחת זמן מסוים, ודוחים אותה משום שהם מוצאים בה סתירה כלשהי, ופונים לדרך אחרת, וגם בה הם אינם מתמידים משום שגם בה הם מוצאים משהו מוזר, ואז הם עוברים לאחרת וגם אותה עוזבים מפני שהם רואים בה משהו שאינו מוצא בעיניהם חן. הם כל הזמן מחליפים את אמונתם ולא מאמצים לעצמם שום אמונה רצינית למשך חייהם.

¹⁶ אותם אנשים דומים לאדם שרוצה ללכת לעיר מסוימת אך הוא לא מכיר את הדרך, לכן הוא הולך פרסה בדרך אחת וחוזר, ומנסה דרך אחרת וגם היא לא מתאימה, ואז הוא חוזר והולך בדרך אחרת. ועל אנשים כאלה אומר קהלת (י, טו): "עמל הכסיל תיגענו, אשר לא ידע ללכת אל עיר", וכך מפרש רבנו את הפסוק בפירושו השני שם - הכסיל מתייגע כאדם שלא יודע היכן נמצאת העיר.

¹⁷ רבנו מוצא בעם ישראל את כל הסוגים של האנשים שהוא מנה לפני כן - ישנם אנשים שהאמונה שלהם אינה צרופה, ואחרים המתגאים בדעות מוטעות, יש שמחזיקים בידם דעות שקריות וחושבים שהאמת נמצאת איתם, ויהודים אחרים מלאים בספקות ואין מי שיעזור להם לפתור את אותם הספקות. על כן רבנו החליט לכתוב את הספר הזה.

¹⁸ כפי שהובא בהקדמה, כבר מגיל צעיר חש רבנו אחריות כלפי עם ישראל ולכן כתב את הספר 'אגרון' - ספר דקדוק על השפה העברית שעל ידו יוכלו בני ישראל לדעת איך לדבר בצורה נכונה. כך פועל רבנו גם בספר הזה - הוא רוצה לתת לאנשים תשובות בנוגע לשאלות האמוניות שלהם. ישעיהו (ג, ד) אומר: "ה' אלקים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר, יעיר בבקר בבקר יעיר לי און לשמוע כלמודים" - ישעיהו הנביא אומר שה' נתן לו את הכשרון לחזק ולעודד את העם שיצא לגלות, ולכן הוא מזדרז בכל בוקר לשמוע את דברי הנבואה ולהעביר אותם לעם בכדי לעודד אותו. גם רבנו מרגיש שה' נתן לו כוח לעזור לאחרים ולכן מוסלת עליו החובה לעשות זאת.

¹⁹ רבנו אומר בענותנותו שהוא יודע שאין לו יכולת גדולה יותר מכל אנשי הדור והוא מכיר את הגבלת חכמתו, אבל בכל זאת הוא רוצה לעזור לבני דורו בנושאי האמונה כפי יכולתו והשגת שכלו, וכמו שכתוב בדניאל (ב, ל): "ואנא לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא דנא גלי לי, להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון ורעינוי לבבך תנדע" - דניאל אומר שהוא יודע את פתרון החלום לא בזכות החכמה שיש בו, אלא משום שמן השמים רצו שהמלך נבוכדנצר ידע את פתרון החלום שחלם. משום כך מבקש רבנו מאת ה' שינחה ויחונן אותו על מנת שהוא יוכל להצליח להשיג את מטרתו, וכפי שאומר דוד (דברי הימים א כט, יז): "וידעתי אלהי כי אתה בחן לב ומישרים תרצה, אני ביושר לבבי התנדבתי כל אלה...".

לעילי נשמת שלמה בן יהודה שוסטר ז"ל

סוגי הדעות שיש לאנשים

¹² ואשר הביאני אל הדבר הזה הוא מה שראיתי רבים מבני אדם באמונתם ודעותם, מהם מי שהגיע אל האמת והוא יודע אותה ושמח בה, וכן אמר הנביא (ירמיה טו, ז): "נמצאו דבריך ואכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבי", ומהם מי שהגיע אל האמת והוא מסתפק בה ואיננה מתאמתת אצלו ולא מחזיק בה, וכן אמר הכתוב (הושע ח, יב): אכתב לו רבי תורת, כמו זר נחשבו. ומהם מי שלא מתאמתת אצלו ומחזיק בה, והוא אומר השקר וחושב שהוא אמת, והוא מחזיק בשוא ומניח השוא, ועליו נאמר (איוב טו, לא): אל יאמן בשו נתעה כי שוא תהיה תמורתו. ומהם מי שמניח את עצמו בדעת מן הדעות זמן, ואחר כך מאסו בעבור דבר שראה בו, והעתיק ממנו אל דעת אחרת אחר זמן, ומאסו בעבור דבר שהיה מגנה בעיניו בו, ואחר כך העתיק ממנו אל דעת אחרת אחר זמן, ועזבו בעבור ענין שהפסיד אותו בעיניו, וזה בהתהפכות כל ימיו. ומהם מי שרוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך אליה, והוא הולך פרסה ואחר כך נבון בדרך וישוב וילך בדרך אחרת פרסה, ויהיה נבון בה וישוב, וכן בשלישית וברביעית. וכן אמר הכתוב (קהלת י, טו): עמל הכסיל תיגענו כי לא ידע ללכת אל עיר.

התעוררות המחבר לכתובה

¹⁷ וכאשר עמדת על השרשים האלה ורע סעפותם, כאב לבי על מיני מן המדברים והתעוררה נפשי לעמנו בני ישראל, ממה שראיתי בזמני מרבים מן המדברים המאמינים, אמונתם בלתי זכה ודעותם אינם ברויים, והרבה מהמכחישים מתגדלים בהפסד ומתפארים על אנשי האמת והם התועים.

חובת המחבר

וראיתי בני אדם טבעו בימי הספקות, וכבר פסו אותם מימי השבוסים, ואין צולל שיעלה אותם ממעמקייהם ולא שוחה שיחזיק בידם ומשם. והיה אצלי ממה שלמדני אלהי מה שאוכל לסמוך אותם בו, וביכלתי ממה שחננני מה שאשימיהו להם למסעד. וראיתי כי הועילם בו חובה עלי והישרים אליו מן הדין עלי, וכמו שאמר הנביא (ישעיה ג, ד): ה' אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר. וגם מה שאני מתנדב בקצור חכמתי שאיננה תמימה, ובחסר ידיעתי שאיננה שלמה, ואינני חכם מכל בני דורי, אך כפי יכלתי והשגתי שכלי, וכמו שאמר הנביא (דניאל ב, ל): ואנה לא בחכמה דאיתי בי מכל חייא וגומר. ועם זה אינני מתאשש שיעליחני אלהי ויצילני ויהנני במה שידע מפונתי ומצפוני במה שבקשתי לא כפי פעלי ויכלתי, וכמו שאמר חסידו (דברי הימים א כט, יז): ידעתי אלהי כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה:

שהגיע אל האמת - נאמרה לו האמת. בה - בחוסר האמת. ומניח השוא - מחליף שקר בשקר. בשו - באמת ובישר (ראה ביאורים). זמן - במשך זמן מסוים. העתיק - שינה דעתו. בהתהפכות - מהשקפה להשקפה. המדברים - בני האדם. מהמכחישים מתגדלים - בהפסד - מהאפיקורסים משתבחים בטעותם. ומשם - ויוציאם מהמים. הועילם - להועיל להם. מן הדין עלי - אני מחויב לכך. לעות - לדבר (מלבי"ם). בקצור - בחיטוי. ואנה וכו' - ואני, לא באמצעות חכמה שיש בי יותר מכל חי (זכיתי לפתור את החלום), אלא בזכות העזרה שקיבלתי משמים.

ביאורים

מהדורת אור עציון

²⁰ רבנו מבקש שכל אחד שמצא איזו שהיא טעות בספר, יתקן אותה ולא יחשוש, וכן אדם שמסתפק איך לפרש איזו שהיא מילה יפרש אותה לפי הפירוש המתאים ביותר, ולא יחשוש מפני שלא הוא כתב את הספר. רבנו מעוניין שהקוראים יתקנו את ספרו מפני שהחכמה חשובה לו, ואם הוא טעה צריך לתקן אותו. באיוב (כ, ג) כתוב שהטיפשים והרשעים חסים על הטיפשות - "חמול עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חיקו" - ופסוק זה נאמר על הרשעים מפני שבפסוק הקודם נאמר: "אם תמתיק בפיו רעה, יכחידנה תחת לשונו", ואם הרשעים חסים על הטיפשות, שזהו דבר שאין לחסו ולשמור אותו, כ"ש שהחכמים שזהו כישרונם ויחודם, יחוסו על החכמה ולא ירצו שתראה כטפשות, כמו שנאמר במשלי (ז, ד): "אמור לחכמה אחותי את" - החכם מרגיש שהחכמה היא כמו האחות בשבילו, וכמו שאדם חס על בני משפחתו כך החכם חס על החכמה.

²¹ ממשיך רבנו ומבקש מהקורא שלא ילמד את הספר מתוך דעות קדומות ויחפש היכן יש בספר טעות, אלא יחפש את האמת, כמו שרבנו בעצמו ניסה לעשות כשכתב את הספר. על ידי בקשת האמת יפיק הקורא מהספר הזה את כל הטוב והתועלת שניתן להפיק ממנו, בעזרת ה' החונן לאדם דעת כמו שאמר ישעיהו (מח, ז): "אני ה' אלוך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך" - ה' אומר לגולים שאם ילכו בדרך התורה הוא יוביל אותם למקום טוב.

²² מכוחו של הספר הזה אם כך ינהגו בו, תתחזק אמונתו של המאמין, וייעלמו ספקותיו של בעל הספקות, ומי שמחויק באמונתו רק בגלל מסורת אבותיו - יוסיף לאמונתו עיון והבנה, טענותיהם השקריות של הרשעים יסתרו והם ישתתקו ויתאבלו, והצדיקים ישמחו כמו שנאמר: "יראו ישירים וישמחו וכל עולה קפצה פיה מי חכם וישמור אלה ויתבוננו חסדי ה'" (תהלים קז, מב-מג). ואז יטהר ליבם של בני האדם ותפילתם תהיה זכה ותשקף את הרצון שבליבם שינחה אותם להישמר מחטאים וללכת בדרך הנכונה, כמו שאמר דוד המלך (תהלים קיט, יא): "בלבי צפנתי אמרתך, למען לא אחטא לך", ולאחר מכן האדם יתנהג בכל ענייני העולם כמות: הוא יתנהג ביושר במשא ומתן משום שידע שה' נותן לכל אדם את פרנסתו הקצובה לו, הקנאה בין אדם לחברו תקטן מפני שכל אחד ידע את מקומו, ואנשים ייחסו לחכמה חשיבות גדולה וילכו לחפש את דבר ה', כמו שאמר ישעיהו (מה, כב): "פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ, כי אני אל ואין עוד". אחר שהספקות ייעלמו, ידיעת ה' תתפשט בעולם כמו שהמים ממלאים את הים, כמו שנאמר (ישעיהו יב, ח): "כי מלאה הארץ דעה את ה', כמים לים מכסים".

לב הדברים

הענווה היא המידה החשובה ביותר בבירור האמת ובבניית האמונה. 'משה אמת ותורתו אמת' - משה רבנו מסר את התורה בלי התערבות אישית, מתוך ענווה מוחלטת, כפי שמעידה התורה. על כן היא אמת נקייה וזכה מסיגים.

כאשר אדם מתגאה הוא מכניס שיקולים נוספים בראיית המציאות. עיניו מחפשות את הצד האישי שלו במציאות, ולא מצליחות לראות את המציאות כפי שהיא באמת. אדם שאוהב את האמת מסיר את ענייניו האישיים, ומתרכז רק בחיפוש האמת. על כן, אומר לנו רס"ג, לא אכפת לו כלל אם ישנו את ספרו. הדבר היחיד שעומד נגד עיניו זוהי האמת. בה הוא חפץ ואין לו שום עניין אישי בדבר. גם אל הקורא פונה רס"ג ומבקש ממנו להתמלא בענווה ולכוון לבו לדברי הספר. להיפתח, להקשיב. בענווה.

לאחר הענווה - תופיע גם האמונה. הקב"ה לא יכול לדור במחיצה אחת עם הגאווה. לעומתו, העניו וזכה לקרבת ה'. צדדיו האישיים זיזים הצידה ומפנים מקום לגודל האלוהי. הלימוד בספרו של רס"ג מתוך ענווה יוביל לגילוי אמונה אדיר. גילוי נפלא זה של האמונה הרי הוא גילוי אלוהי במציאות. כאשר ה' נגלה במציאות, כל המציאות מתיישרת ומאירה. הרשעות מאבדת מכוחה, והטוב גובר. רוח ה' שורה בלב כל אדם וממילא הוא מיטיב דרכיו ומקיים חיי יושר ואמונה בלא פגיעה בזולת. דעת ה' והשגות גבוהות ומרוממות מתפשטות בקרב כל איש ואיש, וחיי מתמלאים ברוממות נישאה.

זהו כוחם של הענווה וחיפוש האמת בלא צדדים אישיים - לחשוף את האמונה בה' בשיא כוחה ולהאיר את העולם באור ה'.

לעילוי נשמת לאון יהודה בן דוד וחנינה ז"ל

תיקון טעויות בספר

²⁰ ואני מְשַׁבֵּעַ בְּאַלְהֵים בּוֹרָא הַכֹּל, כֹּל חָכֵם לֵב שִׁיעֵן בְּסֵפֶר הַזֶּה, וְיִרְאֶה בּוֹ שׁוּם טְעוּת שִׁיִּתְקַנֶּה, או מְלֵא מְסַפְּקָתָּ שִׁישִׁיבְנָה אֶל הַיְשָׁרָה, וְאֵל יַעֲבֹהוּ מִזֶּה עֲנִין שְׂאִין הַסֵּפֶר שְׁלוֹ, או שְׂאִין הַקְּדָמְתִּיו לְגִלוּת מַה שְׁלֹא נִדְמָן לוֹ. כִּי לְחַכְמִים חֲמֵלָה עַל הַחֲכָמָה, וְהֵם מוֹצִיאִים לָהּ חֲנִינָה, כְּחִינֵית אֲנָשֵׁי הַקְּרִיבָה. וְכֹאשֶׁר אָמַר (משלי ז, ד): אָמַר לְחַכְמָה אַחֲתִי אָתָּה. אַף עַל פִּי שֶׁהַכְּסָלִים חוֹמְלִים עַל סְלוּתָם וְאֵינָם מְנַחִיִּים אֹתָהּ, כְּמוֹ שְׂאָמַר (איוב כ, ג): חֲמֹל עֲלֶיהָ וְלֹא יַעֲזֹבָהּ:

הספר יוסיף אמונה

²¹ וְאַחֲרֵי כֵן אֲשַׁבֵּעַ עַל כָּל מְבַקֵּשׁ חֲכָמָה שֶׁמְעִין בּוֹ, בְּשֵׁם הַבּוֹרָא יִתְבַּרְךָ, שִׁיְכֹוֹן אֶת לְבוֹ בְּעַת שִׁיקְרָאָהוּ וְיִכְוֵן בּוֹ כְּנִיתִי וְיַעֲזֹב הַתּוֹאֲנָה וְהַעֲרֹבֹב, עַד שֶׁתִּשְׁלַם לוֹ הַטּוֹבָה וְתִתֵּן לוֹ הַתּוֹעֵלָתָּ בְּאִמְזֵן מִי שֶׁלְּמַדְנוּ מִה שֶׁמּוֹעִיל לָנוּ, כְּאָמַר (ישעיהו מח, ז): אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ מְלַמֵּדךָ לְהוֹעִיל וְגו'. ²² וְכֹאשֶׁר יִנְהַג הַחֲכָם וְהַתְּלָמִיד בְּסֵפֶר הַמְּנַהֵג הַזֶּה יוֹסִיף בּוֹ הַמְּאֲמִין אֲמוּנָה, וְיִסְתַּלַּק הַסֵּפֶק מֵעַל הַמְּאֲמִין בְּקִבְלָהּ לְהֲאֲמִין בְּעִיּוֹן וּבַהֲבִנָּה, וְיַעֲמִד הַטּוֹעֵן בְּשֵׁקֶר, וְיִתְיַסֵּר הַמְּתַעַקֵּשׁ הַמְּתַאֲנָה, וְיִשְׁמַחוּ הַצְּדִיקִים הַיְשָׁרִים, כְּאָמַר (תהלים קז, מב-מג): יִרְאוּ יְשָׁרִים וְיִשְׁמַחוּ וְכָל עוֹלָה קִפְצָה פִּיהָ, מִי חָכֵם וְיִשְׁמַר אֱלֹה וְיִתְבּוֹנֵנוּ חֲסִדֵי ה'. וְבָזֶה יִיטִיבוּ מִצְּפוּנֵי בְּנֵי אָדָם וְתִזְדַּךְ תְּפִלָּתָם כְּאִשֶׁר יִהְיֶה עִמָּם בְּלִבָּם, גּוֹעֵר בָּם עַל הַתְּעוּת וּמְעִיר אוֹתָם עַל הַנְּכֹונָה, וְכֹאשֶׁר אָמַר הַחֲסִיד (תהלים קיט, יא): בְּלִבִּי צִפְנֵיתִי אֲמַרְתָּךְ לְמַעַן לֹא אֲחַטָּא לָךְ. וְתִתְקַים אֲמוּנָתָם בְּעִסְקֵיהֶם וְתִמְעַט קִנְאָתָם בְּקִצְתָם עַל עֲנִינֵי הָעוֹלָם, וְבָאוּ כָּלֵם לְפָנָי אֲנָשֵׁי הַחֲכָמָה וְלֹא יִטּוּ אֶל דְּבַר אַחֵר, וְתִהְיֶה לָהֶם תְּשׁוּעָה וְטוֹבָה וְרַחֲמִים, כְּאָמַר (ישעיהו מה, כב): פְּנוּ אֵלַי וְהוֹשְׁעוּ כָּל אֲפִסֵי אֶרֶץ כִּי אֲנִי אֵל וְאֵין עוֹד. כֹּל זֶה יִהְיֶה עִם הַסְּתַלְקוֹת הַסֵּפֶקוֹת וְהַסְּרָת הַשְּׁבוּשִׁים, וְתִתְפַּשֵּׁט הַיְדִיעָה בְּאַלְהֵים וּבְתוֹרָתוֹ כְּהַתְּפַשֵּׁט הַמִּים בְּחֻלְקֵי הַיָּם, כְּמוֹ שְׂאָמַר (חבקוק ב, יד): כִּי תִמְלֵא הָאֶרֶץ לְדַעַת אֶת כְּבוֹד ה' כְּמִים יִכְסּוּ עַל יָם.

מְלֵא מְסַפְּקָתָּ - מילה בעלת כמה משמעויות. חֲמֵלָה - חביבות. מְנַחִיִּים - עוזבים. הַתּוֹאֲנָה - חיפוש אחר פגמים בספר. הַמְּנַהֵג הַזֶּה - לימוד רציני. וְיִשׁוּב הַמְּאֲמִין בְּקִבְלָהּ וכו' - מי שאמונתו התבססה על מסורת אבותיו יתעלה לאמונה שכלית ומבוררת. וְיַעֲמִיד - יבחין בטעותו. הַתְּעוּת - התעיה, טעויות. קִצְתָם בְּקִצְתָם - קנאת אדם לחברו.

